

Demokratik Seçimler İçin SOMUT ÖNERİLER

Giriş

Seçimler, temsili demokrasinin gerekli fakat tek başına yeterli olmayan temel bileşenidir. Adil ve özgür bir ortamda ve düzenli aralıklarla gerçekleştirilen seçimler, vatandaşların iktidarları düzenli aralıklarla denetlediği ve hesap verebilir kıldığı temel mekanizmaların başında gelmektedir. Demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan adil ve özgür seçim sürecinde ve demokratikleşme sürecindeki ülkelerde pekişmiş demokrasilerde pürüzsüz bir süreç olarak işlememektedir. Örneğin, pekişmiş bir demokrasi olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki son iki genel seçim, seçim öncesi, seçim sırası ve seçim sonrası yaşanan süreçler incelendiğinde birçok sorunun yaşandığı seçimler olmuştur. Bununla beraber, özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyada demokratik rejim özellikleriyle otoriter özellikleri birleştiren melez rejimlerin sayısındaki artış, seçimlere olan ilgiyi oldukça arttırmıştır. Özellikle muhalefet partilerinin bulunduğu ve iktidar partileriyle rekabet edebildiği fakat seçimlerin adil ve özgür yapılmadığı rekabetçi/seçimsel otoriter rejimlerin sayısındaki artış bu noktada belirleyici olmuştur.¹

Bu raporun amacı, Türkiye'de son yapılan 24 Haziran 2018 başkanlık ve parlamento seçimlerinden günümüze, seçimlerin demokratik karakterini etkileme potansiyeline sahip yasal düzenlemeleri mercek altına almaktır. Bu çalışmanın, sürmekte olan erken seçim/zamanında seçim tartışmalarına, demokratik seçim kriterlerini tekrar hatırlatarak ve bu kriterleri etkileme potansiyeline sahip düzenlemeleri eleştirel bir perspektiften değerlendirerek

katkı sağlamasını umuyoruz. Tüm rapor çalışmalarımızda yaptığımız gibi Türkiye'de seçimlerin demokratik kriterlere uygunluğunu sağlamaya yönelik somut önerilerimizi de bu raporumuzda kamuoyuyla paylaşıyoruz.

Adil ve Özgür Seçimleri Ölçümlemek

Temsili demokrasinin en temel bileşeni olan düzenli aralıklarla tekrar eden adil ve özgür seçimlerin sağlıklı analizi, temel kriterlerin belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda seçim bütünselliği (*electoral integrity*) kavramı ve bu kavramın temel kriterleri, farklı ülkelerdeki seçimlerin adil ve özgür olup olmadığını ölçümlemek için elverişli bir çerçeve sunmaktadır.² Seçim bütünselliği kavramı, adil ve özgür demokratik seçim sürecini sadece seçimler sırasında uyulması gereken temel kriterler üzerinden değil, daha geniş bir perspektiften inceleyen bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Bu bağlamda seçimler; seçim öncesi, seçim sırası ve seçim sonrası olmak üzere incelenmektedir. Aşağıdaki tablo, bu kriterleri seçim öncesi, kampanya dönemi, seçim günü ve seçim sonrası süreçler altında özetlemektedir.

¹ Rekabetçi otoriter rejimler için bkz. Steven Levitsky ve Lucan Way. The Rise of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy*, 13 (2002).

² Seçim bütünselliği kavramı için Bkz. <https://www.electoralintegrityproject.com/pei>

Tablo 1. Seçim bütünselliği temel kriterler

Bölümler		Performans göstergeleri
Seçim öncesi	1. Seçim yasaları	1.1 Seçim yasaları küçük partiler için adil miydi?
		1.2 Seçim yasaları iktidar partisi veya partilerinin lehine miydi?
		1.3 Seçim yasaları vatandaşların haklarını kısıtladı mı?
	2. Seçim prosedürleri	2.1 Seçimler iyi yönetildi mi?
		2.2 Oy verme prosedürleri hakkında yaygın bilgi mevcut muydu?
		2.3 Seçim görevlileri adil miydi?
		2.4 Seçimler kanuna uygun bir şekilde yapıldı mı?
	3. Seçim çevreleri	3.1 Seçim çevreleri bazı siyasi partileri ayrımcılığa uğrattı mı?
		3.2 Seçim çevreleri iktidarın lehine miydi?
		3.3 Seçim çevreleri tarafsız mıydı?
	4. Seçmen kaydı	4.1 Bazı vatandaşlar seçmen listelerinde yer almadığı durumlar yaşandı mı?
		4.2 Seçmen kayıtları hatalı mıydı?
		4.3 Bazı uygun olmayan seçmenler listelere kaydedildi mi?
	5. Siyasi parti kaydı	5.1 Bazı muhalefet adaylarının aday olması engellendi mi?
		5.2 Kadınlar seçimde yarışmak için eşit olanaklara sahip miydi?
5.3 Etnik ve ulusal azınlıklar seçimde yarışmak için eşit olanaklara sahip miydi?		
5.4 Adayları sadece siyasi parti liderleri mi belirledi??		
5.5 Bazı siyasi partilerin/adayların kampanya mitingi düzenlemesi kısıtlandı mı?		
Seçim kampanyası	6. Medya	6.1 Gazeteler seçim haberlerini dengeli bir biçimde verdi mi?
		6.2 Televizyonda çıkan haberler iktidar lehine miydi?
		6.3 Siyasi partiler/adaylar, siyasi yayınlara ve reklamlara adil erişime sahip miydi?
		6.4 Gazeteciler seçimlere adil bir şekilde yer verdi mi?
		6.5 Seçim hilelerini ifşa etmek için sosyal medya kullanıldı mı?
	7. Kampanya finansmanı	7.1 Siyasi partiler/adaylar kamu yardımlarına adil erişime sahip miydi?
		7.2 Siyasi partiler/adaylar siyasi bağışlara adil erişime sahip miydi?
		7.3 Siyasi partiler/adaylar finansal hesaplarını şeffaf bir şekilde yayınladı mı?
		7.4 Zengin kişiler seçimleri satın aldı mı?
		7.5 Bazı devlet kaynakları seçim kampanyası için uygunsuz bir şekilde kullanıldı mı?
Seçim günü	8. Oy verme süreci	8.1 Bazı seçmenler sandıkta şiddetle tehdit edildi mi?
		8.2 Bazı hileli oylar kullanıldı mı?
		8.3 Oy verme süreci kolay mıydı?
		8.4 Seçmenlere sandıkta gerçek bir seçme şansı sunuldu mu?

		8.5 Posta oy pusulası mevcut muydu?
		8.6 Engellilere özel oy verme olanakları mevcut muydu?
		8.7 Yurt dışında yaşayan vatandaşlar oy kullanabildi mi?
		8.8 Bir çeşit internet üzerinden oy verme olanağı mevcut muydu?
Seçim sonrası	9. Oy sayımı	9.1 Oy sandıkları güvenli miydi?
		9.2 Sonuçlar gecikmeden açıklandı mı?
		9.3 Oylar adil bir şekilde sayıldı mı?
		9.4 Uluslararası seçim gözlemcileri kısıtlandı mı?
		9.5 Yerel seçim gözlemcileri kısıtlandı mı?
	10. Sonuçlar	10.1 Siyasi partiler/adaylar sonuçlara itiraz etti mi?
		10.2 Seçim barışçıl protestolara yol açtı mı?
		10.3 Seçim şiddetli protestolara yol açtı mı?
		10.4 Tüm anlaşmazlıklar yasal yollardan çözüldü mü?
	11. Seçim otoriteleri	11.1 Seçim otoriteleri tarafsızdı mıydı?
11.2 Otoriteler vatandaşlara bilgi sağladı mı?		
11.3 Otoriteler performanslarının kamu denetimine tabi tutulmasına izin verdi mi?		
11.4 Seçim otoriteleri iyi performans gösterdi mi?		

Kaynak: Electoral Integrity Project <https://www.electoralintegrityproject.com/pei>

Türkiye’de seçimlere demokratik kriterler üzerinden bakış

Özellikle 1950’de yapılan genel seçimlerden itibaren Türkiye, yaşadığı demokratik pekişme sorunlarına rağmen, seçimlere katılımın, pekişmiş demokratik ülkelere kıyasla fazla olduğu ve belirli ölçüde adil ve özgür seçim yapabilen bir ülke görünümü vermiştir. Ancak bu görünüm, özellikle 2000’li yılların ilk on yılından sonra giderek bozulmuştur. Bu dönemde seçimler, yüksek katılım sağlanmasına rağmen, partiler arasında adil rekabetin sağlandığı, özgür ortamda gerçekleşen seçimler olma özelliklerini giderek kaybetmişlerdir. Demokrasinin en temel bileşeni olan adil ve özgür seçimler temelinde yaşanan bu geriye gidiş, bazı siyaset bilimcilerin Türkiye’yi demokrasiye en yakın demokrasi-dışı rejim tipi

olan “rekabetçi otoriter rejim” kategorisi içerisinde değerlendirmelerine yol açmıştır.³

Seçimsel demokrasinin temel unsurları arasında bulunan tüm vatandaşların eşit oy verme hakkına sahip olması;

Partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının özgürce faaliyet gösterebilmeleri;

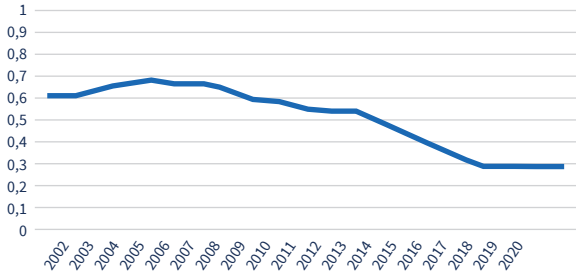
Seçimlerin hile ve diğer düzensizlikleri içermeyecek şekilde gerçekleştiriliyor olması;

Seçimler arası dönemde ifade özgürlüğünün sağlanması ve alternatif bilgi kaynaklarına ulaşımı sağlayacak bağımsız medyanın bulunması gibi temel kriterler, demokratik seçimlerin gerekli bileşenleridir. Bu bileşenler üzerinden dünyadaki ülkelerin demokratik seçim yapma kapasitelerini düzenli olarak ölçümleyen Demokrasinin Çeşitleri (Varieties of

³ Bkz. Berk Esen ve Sebnem Gümüüşü, Rising competitive authoritarianism in Turkey, *Third World Quarterly* Cilt.37, Sayı. 9 (2016), s.1581-1606.

Democracy) veri setinin Seçimsel Demokrasi Endeksi, Türkiye’de yaklaşık son yirmi sene içerisinde demokratik seçim yapma kapasitesindeki geriye gidişi somut bir biçimde ortaya koymaktadır (Grafik 1).

Grafik 1. V-Dem Seçimsel Demokrasi Endeksi (Türkiye 2002-2020)

Kaynak: Varieties of Democracy (V-DEM) <https://www.v-dem.net/en/>. Grafikte 1 Seçimsel demokrasinin tüm kriterlerinin sağlandığı seviyeyi 0 ise bu kriterlerin hiçbirinin sağlanmadığı seviyeyi göstermektedir. Seçimsel Demokrasi Endeksi yukarıda seçimlerin bütünselliğine ilişkin tüm kriterlere ilişkin verilerden oluşturulan bir endekstir.

Benzer şekilde, seçimlerin bütünselliği kavramı çerçevesinde dünyada seçimleri inceleyen Seçim Bütünselliği Projesi (*Electoral Integrity Project*) verileri de Türkiye’de seçimlerin adil ve özgür yapılmadığını net şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye bu endekte seçim bütünselliğinin temel bileşenlerinin hepsinde son 4 seçimde geriye gidiş yaşamış ve dünya sıralamasında demokratik seçim yapma kabiliyeti yönünden sıra kaybetmiştir.

24 Haziran 2018 Genel Seçimlerinin Adil ve Özgür Seçim Kriterleri Üzerinden Değerlendirilmesi

Bu çerçevede, Türkiye’de 24 Haziran 2018’de gerçekleştirilen son genel seçimlerden günümüze seçimlerin bütünselliğini etkileme potansiyeline sahip yasal düzenlemeleri incelemeye önce, 2018 yılında gerçekleştirilen genel seçimleri, yukarıda ana çerçevesini ortaya koyduğumuz kriterler üzerinden değerlendirmekte fayda olacağını düşünüyoruz.

Türkiye’deki son genel seçimlerde vatandaşlar, öncesindeki referandumda da olduğu gibi olağanüstü hâl (OHAL) koşulları altında sandığa gitmişlerdir. Yürütmenin yetkilerinin oldukça arttığı OHAL koşulları altında gerçekleşen seçimler öncesinde Seçim ve Siyasi Partiler kanunlarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en dikkat çekici olanı -yapılan düzenlemenin de kamuoyunda ‘ittifak yasası’ olarak adlandırılmasına neden olan siyasi partilerin seçim öncesi ittifak yapmasını sağlayan düzenlemedir.⁴ Bununla beraber, aynı düzenlemede seçimlerin adil ve özgür şekilde yapılmasını olumsuz etkileme potansiyeline sahip başka düzenlemeler de yapılmıştır.

Özellikle sandık güvenliği bağlamında soru işaretleri doğuran aynı binada oturan seçmenlerin farklı sandık bölgelerine kayıt edilmelerinin olanaklı hale getirilmesi; Yüksek Seçim Kurulu’na (YSK)

Yıl	Seçim Kanunları	Seçim Prosedürleri	Seçim Bölgesi Sınırları	Seçmen Kaydı	Parti ve Aday	Medya	Kampanya Finansmanı	Oy verme Süreci	Oy Sayımı	Sonuçlar	Seçim Otoritesi	Sıralama
2015 (Haziran)	22	68	38	49	48	28	26	46	71	69	52	234/336
2015 (Kasım)	28	60	45	51	43	25	24	43	61	68	45	250/336
2018	19	35	35	54	26	15	22	48	44	60	29	300/336

Kaynak: Electoral Integrity Project Mayıs 2019 Raporu <https://bit.ly/3ASgck8>. Tabloda yer alan veriler, Temmuz 2012’den 31 Aralık 2018’e kadar 166 ülkede yapılan 336 seçimi kapsayan Seçim Bütünselliği Algıları çalışmasından alınmıştır. Çalışmada yer alan veriler, seçim sürecinin her aşamasını kapsayan soruların yer aldığı anketin, yerel ve uluslararası uzmanlar tarafından yanıtlanması sonucunda elde edilmiştir. Her bir bileşen için alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 0’dır.

⁴ Bkz. 7140 no.lu “SEÇİMLERİN TEMEL HÜKÜMLERİ VE SEÇMEN KÜTÜKLERİ HAKKINDA KANUN İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN”

sandık bölgesi ve seçmen sayısı belirleme, sandık ve seçmen bölgelerini birleştirme, seçmen listelerini karma olarak birleştirme yetkisinin verilmesi; kolluk kuvvetlerinin eskiden olduğu gibi yalnızca sandık kurulu başkanı ve üyelerinin çağrısıyla değil, vatandaşların şahsi şikayetleriyle de sandık güvenliğini sağlamak adına sandık çevresine gelebilmeleri; sandık kurulu mührü bulunmayan oy pusulalarının geçerli sayılması; sandık kurulu başkanlarının ve asil ve yedek üyelerinin kamu görevlileri arasından seçilmesinin zorunlu hale getirilmesi gibi değişiklikler, seçimlerin bütünselliği bağlamında tartışma yaratan düzenlemeler olmuştur. Yukarıda kısa özeti verilen değişiklikler, seçime ittifak kurarak giren Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi tarafından ortaklaşa ve diğer partilerle, konunun paydaşı sivil toplum kuruluşlarıyla ve uzmanlık sahibi paydaşlarla istişare edilmeden hayata geçirilmişlerdir.

24 Haziran 2018 Genel Seçimlerinin bütünselliğini etkileyen seçimin idaresine ilişkin aşağıdaki problemler, uluslararası seçim gözlemcileri tarafından tespit edilmiştir:⁵

- Seçim öncesi ilave seçim bölgeleri kurulmuş ve bu düzenlemeler siyasi parti temsilcilerine danışılrsa da konuyla ilgili teknik uzmanların görüşü alınmamıştır.
- Erken seçim kararı sonucu sıkışık bir takvimde ilerlenmesi gerekçesiyle YSK, önemli değişikliklere uğrayan seçim mevzuatını da içeren seçmenleri bilgilendirici bir el kılavuzu hazırlamıştır.
- Yukarıda değinilen değişikliklerle sandık kurulu başkan ve üyelerinin kura usulü kamu görevlileri arasından belirleneceği belirtilmişse de bu değişikliğe tam anlamıyla uyulmamış ve kura prosedürü uygulanmadan sandık kurulu başkanları valilik ya da ilçe seçim kurullarınca atanmışlardır.
- Valilerin güvenlik kaygısı ile yaptığı talepler sonucu YSK, bazı sandıkların yerlerini değiştirmiş

ya da birleştirmiştir. Bu kararlara ilişkin gerekçeler yazılmamış ve bu kararlardan etkilenen seçmen sayısına ilişkin veriler paylaşılmamıştır.

- Ayrıca, sandık değişikliği ya da birleşimine ilişkin seçmenlere gerekli bilgilendirme yapılmamıştır.
- Seçim idaresinin şeffaflığı da YSK'nın aldığı tüm kararları internet sitesinde yayınlamadığı için tam olarak sağlanamamıştır.
- Anayasa ve Kanunlarda kararların yedi üye ile alınacağı belirtilmesine rağmen yedek üyeler de oy kullanılmış, YSK üye sayısı de facto olarak on bire çıkarılmış ve YSK parti temsilcileri arasından seçimlerde aday olanlar olmuştur. Benzer şekilde partilerin seçtiği il ve ilçe seçim kurulu üyelerinden de seçimlerde aday olanlar olmuştur.

Kampanya sürecinde de seçim bütünselliğini bozan ve seçimlerin adil koşullarda yapılmasını etkileyen birçok olguyla karşılaşmıştır. Halkların Demokratik Partisi adayının tutukluluğu nedeniyle özgürce ve diğer adaylarla eşit şekilde kampanya yapamaması⁶; iktidar yetkilileri tarafından seçmenlerin oy verme tercihlerini etkileyecek ve zaman zaman tehdit düzeyine varan açıklamalar; Kanunda belirtilenin aksine, kampanya sürecinin bittiği seçimlerden on gün önce cumhurbaşkanı ve diğer iktidar yetkililerinin seçimlere yönelik kampanyaya devam etmeleri; iktidar partisinin kampanya süresince devlet kaynaklarının kullanıldığı ve seçimlere yönelik kampanya faaliyeti olarak değerlendirilen beş açılış yapması; bazı kamu görevlilerinin kanuna aykırı şekilde kampanya sürecine dahil olduğu yönünde olayların rapor edilmesi gibi unsurlar seçimlerde devlet ve siyasi partilerin ayrılığı ilkesine gölge düşürmüştü ve seçimlerin adilliği ve özgürlüğünü büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir.

Ayrıca kampanya sürecinde iktidar bloğu ve muhalefet partilerinin adayları medyada son derece orantısız şekilde görünürlük kazanmışlardır. Örneğin, devlet televizyonu TRT'de yayınlanan bedelli reklam sayısının %70'ini Cumhurbaşkanı ve

⁵ Raporun bu bölümünde büyük ölçüde OSCE'nin seçim gözlem raporundan faydalanılmıştır. <https://www.osce.org/files/f/documents/4/6/399938.pdf>

⁶ Örneğin, YSK HDP adayının iki kez 10 dakikalık yayın hakkını kullanmasına müsaade etse de iki yayının da aynı gün kaydedilmesi iki yayın arasında yaşanan olaylara yorumda bulunma imkanını ortadan kaldırmıştır.

AKP'ye dair reklamlar oluştururken, sadece %9'u ana muhalefet partisi CHP'ye ve onun adayına ayrılmıştır. Bununla beraber, iktidara yakın medya kuruluşlarının medyayı domine etmesi neticesinde, muhalefet partileri ve adayları medyada iktidar partisine kıyasla orantısız şekilde az görünürlük sağlamışlardır.

2018 Seçimlerinden günümüze seçimlerin bütünselliğini olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahip yasal düzenlemeler

24 Haziran 2018 Genel Seçimlerinden sonra gerçekleştirilen yerel seçimler de yukarıdakilere benzer sorunların yaşandığı seçimler olmuştur. 24 Haziran 2018 Genel Seçimlerinden günümüze Türkiye'de seçimlerin demokratik standartlarda yapılmasını engelleme potansiyeline sahip birçok düzenleme hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemeler hem seçim öncesi hem de seçim sırası ve sonrasında seçimlerin bütünselliğini olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptirler.

Bazı OHAL düzenlemelerinin uzatılması

OHAL düzenlemelerinin uzatılmasını içeren torba yasa, Temmuz 2021'de yürürlüğe girmiştir. Torba yasaya göre, terör örgütleriyle mücadele kapsamında kamu görevlilerinin görevden uzaklaştırılması, ihracı, rütbelerinin alınması, mesleğe ilişkin unvanların kullanılmaması ve ek gözaltı gibi birtakım tedbirlere ilişkin düzenlemelerin süresi bir yıl uzatılmıştır. Ayrıca, terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı bulunan veya irtibatlı kişilerin sahibi veya ortağı oldukları şirketlere yönelik yürütülen soruşturma ve kovuşturmalarda Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun kayyum olarak atanmasına ilişkin hükmün üç yıl daha uygulanmasına karar verilmiştir. Önümüzdeki seçim süreci üzerinden değerlendirildiğinde torba yasa dikkat çeken maddeler aşağıda sıralanmıştır:

- OHAL dönemindeki kamudan ihraç işlemlerinin devam ettirilmesi;

- Gözaltı süresinin hâkim kararıyla dörder günlük sürelerle uzatılarak toplamda 12 güne çıkarılabilmesi;
- Valilerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini sınırlama ya da erken dağıtma gibi yetkilerini üç yıl daha sürdürebilmesi.

Yukarıda sıralanan her madde, hem seçim sırasında hem de seçim öncesi kampanya sürecinde partilerin adil ve eşit koşullarda yarışmasını olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Valilerin belirledikleri kentlere giriş çıkışları ve bu yerlerde sokağa çıkışları yasaklama yetkisinin uzatılması, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı yönünden problemli olmasının ötesinde, seçim sürecinde siyasi partilerin aktivitelerinin kamu görevlilerince engellenme riskini beraberinde getirmektedir. Bu riskin iktidar partisi ve muhalefet partileri tarafından eşit paylaşılmayacağı, geçtiğimiz seçim süreçlerinde görülen yıkıcı kutuplaştırıcı söylem ve muhalefet partilerinin terörle ilişkilendirdiği söylemler dikkate alındığında oldukça yüksek bir ihtimaldir. Gözaltı sürelerinin on iki güne çıkartılması da seçim esnasında ya da öncesinde seçimlerin adil ve özgürlüğü için olmazsa olmaz bir kriter olan ifade özgürlüğü konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Kamudan ihraç sürecinin, seçim dönemini kapsayacak şekilde uzatılması da devlet memurları üzerinde baskı oluşturacak ve seçim sürecinde görev alan kamu görevlilerinin partilere ve her seçmene eşit davranması noktasında şüpheleri arttıracaktır.

Sivil toplum alanına yönelik düzenlemeler

Yukarıda da ifade edildiği gibi demokratik seçimlerin en önemli kriterlerinden bir tanesi siyasi ve sivil toplumun özgürce örgütlenebilmesi ve faaliyet gösterebilmesidir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları hem seçim sırasında hem de seçim sonrasında seçimlerin demokratik kriterlere uygun ilerlemesine yönelik denetimde önemli işlevlere sahiptirler. Bu yüzden, 24 Haziran 2018 seçimlerinden günümüze Türkiye'de sivil toplum alanını etkileme potansiyeline sahip düzenlemelerin üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bu çerçevede iki düzenleme dikkat çekmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine yönelik yaptırım kararlarının uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi, Aralık 2020’de TBMM’de kabul edilmiştir. Kanunla beraber, Cumhurbaşkanı’nın söz konusu yaptırım kararlarıyla ilişkililerin mal varlığını dondurma yetkisi verilmiştir. Bunun yanında, söz konusu kanun, Dernekler Kanunu’nun yedi, Yardım Toplama Kanunu’nun ise dört maddesinde değişiklikler getirmiştir. Buna göre internet üzerinden düzenlenen yardım kampanyalarına ilişkin yeni esaslar getirilirken, yurtdışı yardımlara ilişkin de denetim mekanizmaları artırılmıştır. Ayrıca, Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) Başkanı başkanlığında bir Denetim ve İşbirliği Komisyonu kurulması ve İçişleri Bakanına, hakkında terör, uyuşturucu ve mal varlığı değerlerini aklama suçlarından dolayı soruşturma başlatılan kişiler ve görev yaptığı kurulları görevden alma ve geçici olarak faaliyetten alıkoyma yetkisi verilmesi gibi düzenlemeler de kanunun içeriğinde yer almıştır.

Daha yakın zamanda, Devlet Denetleme Kurulu’nun (DDK) denetim yetkilerini dernekler ve meslek kuruluşlarına doğru genişleten bir düzenleme de yapılmıştır. Kurulun başkanı ve üyelerinin siyasi partiyle liderlik üzerinden ilişkisi devam eden Cumhurbaşkanı tarafından atandığı DDK’nın geniş anlamda sivil toplum alanını bu şekilde denetleme yetkisine sahip olması, yürütmenin sivil toplum alanında etkinliğini daha da artırma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, dernek ve vakıfların denetiminin yürütmenin başı ve seçimlerde rekabet etmesi muhtemel Cumhurbaşkanı tarafından oluşturulan bir kurum tarafından yapılacak olması bu denetimin de siyasetin finansmanı açısından sağlıklı bir denetim olmayacağı ihtimalini arttırmaktadır. Çeşitli dernek ve vakıfların siyasi partilere verdiği finansal destekler düşünüldüğünde, bu düzenleme partiler arası adil rekabet koşullarının sağlanmasına yönelik var olan sorunları daha da arttıracaktır.

Alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma ve ifade özgürlüğüne yönelik düzenlemeler

Türkiye, 2017 yılında yapılan referandum sonucu anayasasında yapılan köklü değişikliklerle hükümet sistemini değiştirdi. 24 Haziran 2018’de gerçekleştirilen seçimlerde özellikle kampanya sürecinde belirleyici olan bağımsız medyaya ilişkin bu süreçte ve öncesinde somut geriye gidiş yaşandı. Bu geriye gidişte büyük medya kuruluşlarının hükümete yakın firmalar tarafından satın alınması ve medya alanını düzenleyen ve denetleyen düzenleyici ve denetleyici kurumların giderek yürütmenin kontrolüne geçmesi temel etkenler olmuştur. Bu çerçevede, önümüzdeki Kasım ayında TBMM’nin gündemine gelmesi beklenen sosyal medyaya yönelik yapılacak düzenlemeyle beraber, medya alanındaki bu gelişmeler seçimlerin adil ve partiler arasında eşit rekabet şartlarını sağlaması yönünden problem yaratma potansiyeline sahiptirler. En genel ifadeyle, ifade özgürlüğü bir temel hak olmanın ötesinde adil ve özgür seçimlerin yapılması yönünden de yaşamsal öneme sahiptir.

Temmuz 2020’de TBMM Genel Kurulunda kabul edilen medya düzenlemeleri, sosyal etkileşim amacıyla internet ortamında sesli, görüntülü veya yazılı yayın yapan tüm gerçek ve tüzel kişileri kapsayan bir “sosyal ağ sağlayıcı” tanımı yaparak bu sosyal ağ sağlayıcılarına ek yükümlülükler getirmiştir. Düzenlemeyle birlikte, günlük erişimi 1 milyondan fazla olan dış kaynaklı her sosyal ağ sağlayıcısına Türkiye’de temsilci bulundurma zorunluluğu getirilirken, bu yükümlülüğü sağlamayanlara yönelik çeşitli yaptırımlar belirlenmiştir. Ayrıca, kişilik hakları ve özel hayatın gizliliğinin ihlali durumlarına yönelik kişiler tarafından yapılacak başvurulara sosyal ağ sağlayıcılarının en geç 48 saat içinde yanıt vermesi ve olumsuz yanıt durumunda gerekçe göstermesi zorunlu hale getirilmiştir. Suç oluşturan içeriklere ilişkin ise uygun durumlarda erişimin engellenmesi kararı yerine içeriğin çıkarılması kararı verilebileceği

hükmü düzenlemede yer almıştır. Bunun yanında, Kasım 2021'de meclis gündemine gelmesi beklenen yeni sosyal medya düzenlemeleri ile sosyal medya üzerinden yalan haber yapan, yayan ve hakaret edenlere Türk Ceza Kanunu'nda ceza tanımlaması yapılması ve sosyal medya alanını denetleyecek bir kurum oluşturulması öngörülmektedir.

Çeşitli raporlar dikkate alındığında, Türkiye'de medya ve dijital medya alanının sansür ve otosansür oranlarının oldukça fazla olduğu gözükmektedir.⁷ Yukarıda aktarılan hayata geçmiş ve geçmesi olası düzenlemeler, adil ve özgür seçimleri için yaşamsal olan ifade özgürlüğü ve haber alma özgürlüğü bakımından endişe yaratmaktadır. Türkiye'de medya alanını denetlemekle görevli kurumların muhalif basın kuruluşlarına yönelik verdiği orantısız cezalar ile beraber düşünüldüğünde gerek seçim öncesi kampanya süreçlerini gerekse seçim sonrası süreçte seçimlerin bütünselliğini etkileme potansiyeli yüksek olan bu tip düzenlemeler, önümüzdeki seçim döneminde de seçimlerin adil ve özgür bir ortamda yapılması anlamında sorun yaratmaya devam edecektir.

Son olarak, içeriği tam olarak netleşmese de seçim kanunu ve siyasi partiler kanununda yapılması öngörülen değişikliklere değinmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Kamuoyunda sıklıkla tartışılan dar/daraltılmış bölge, seçim barajı ve ittifak içerisinde baraj uygulaması, siyasi partilere hazine yardımına ilişkin düzenlemeleri içerecek bir kanun teklifi önümüzdeki yasama döneminde meclisin gündeminde olacaktır. Şu ana kadar bu düzenlemeye ilişkin netleşmemiş noktalar bulunmakla beraber, Türkiye'de 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında çok partili hayata geçişte uygulanmaya başlanan %10 ülke barajının %7'ye düşürülmesi üzerinde iktidar bloğunda bir mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır.

İçeriği tam olarak netleşmese de Denge ve Denetleme Ağı olarak ulusal barajın düşürülmesini temsilde adalet açısından olumlu bulmakla beraber siyasi partiler arası rekabeti etkileme potansiyeli yüksek olan böyle bir düzenlemenin iktidar partisi ve ittifak içerisinde olduğu parti arasında ikili müzakerede yapılmasını sorunlu buluyoruz. Seçim ve siyasi partilere ilişkin düzenlemeler her zaman si-

yasi rekabetin koşullarını etkileme potansiyeline sahip düzenlemeler olduğu için bu tür düzenlemelerin tüm siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve konunun uzmanlarının katılımıyla yapılması gerektiğini vurgulama ihtiyacı duyuyoruz.

Sonuç

Türkiye'de gerçekleşen son 4 seçimde seçim bütünselliğinin temel bileşenlerinde yaşanan gerileme, yapılacak bir sonraki seçimlerde uluslararası demokratik standartların sağlanmasına yönelik iyileştirmeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Buna karşılık, gerçekleşen son genel seçimlerden günümüze, seçimlerin bütünselliğini olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahip çeşitli yasal düzenlemelerin kabul edildiği görülmektedir. Gündemde süregelen erken seçim/zamanında seçim tartışmaları çerçevesinde, öncelikli olarak demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan adil ve özgür seçim sürecinin sağlanmasına ilişkin gerekli adımların atılması elzemdir. Bu çerçevede somut önerilerimizi aşağıda paylaşıyoruz:

Somut Öneriler

- Bir yıl daha uzatılan bazı OHAL uygulamalarının tekrar uzatılmaması gerekmektedir. Bu uygulamalar yürütme erkine geniş yetkiler vererek seçimlerin serbestliğini ve adilliğini olumsuz yönde etkileyecek düzenlemelerdir.
- Denetim yetkileri dernekler ve meslek kuruluşlarına doğru genişletilen Devlet Denetleme Kurulu'nun yürütmeden bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması gerekmektedir. Keza halihazırdaki yapısıyla Devlet Denetleme Kurulu, yürütmenin doğrudan etkisi altındadır. Bu hem siyasi parti finansmanı açısından hem de sivil örgütlenme özgürlüğü açısından problem yaratma potansiyeline sahiptir.
- Meclis gündemine gelmesi beklenen yeni sosyal medya düzenlemesi bağlamında, sosyal medya üzerinden yalan haber yapan, yayan ve hakaret edenlere verilecek cezaların somut kriterler üze-

⁷ Türkiye'de internet ortamındaki sansürü somut verilerle paylaşan bir çalışma için Bkz. https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2020.pdf

rinden belirlenmesi, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikte olmaması gerekmektedir. Sosyal medya alanını denetlemesi için oluşturulması öngörülen kurumun yürütmeden bağımsız ve tarafsız olması ve hesap verilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu tür bir düzenleme için farklı ülkelerdeki modeller değerlendirilebilir. Ancak Türkiye’de bu modellerin ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak şekilde uygulanmasına yönelik yapısal problemler gözden geçirilmelidir. Dijitalleşen dünyada siyasi partilerin adil ve serbest şekilde rekabet edebilmesi için bu düzenlemenin tüm paydaşların (muhalafet partileri, sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar) geniş katılımıyla yapılması gerekmektedir.

- Seçim kanunu ve siyasi partiler kanununda yapılması öngörülen değişikliklerin hazırlanması sürecinin, iktidar grubu içerisinde ikili müzakere şeklinde değil, geniş katılımlı ve şeffaf bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu, seçimlerin meşruiyeti açısından ve demokratik kriterlere uyum açısından yaşamsaldır.

- Hiç şüphesiz ki Türkiye’de seçimlerin demokratik kriterlere uygunluğunu geriye götüren ve götürme potansiyeline sahip düzenlemeler yukarıda sıralananlarla sınırlı değildir. Siyasi partilerin aday belirleme sürecinden Yüksek Seçim Kurulunun yapısına, diğer düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlıkları ve tarafsızlıklarından, özgür ve bağımsız medyaya birçok alanda seçimlerin demokratik kriterlere uygunluğunu olumsuz yönde etkileyen yapısal sorunlar bulunmaktadır. Denge ve Denetleme Ağı olarak bu yapısal sorunlara dikkat çekmeye devam edeceğiz.

DENGEVE
DENETLEMEAđI

dengedenetleme.org

dengevedenetlemeagi@birarada.org

DengeDenetleme

DengeDenetleme